

IDENTITETNE OPREDELITVE MLADIH V SLOVENSKEM ZAMEJSTVU

Mladi in trenutni socialnoekonomski razvoj

Monografija *Identitetne opredelitve mladih v slovenskem zamejstvu* je formalno zgrajena tako kot druge tri monografije, ki so nastale v projektu Mladi v slovenskem zamejstvu: Družbeni in kulturni konteksti ter sodobni izzivi. V začetnem prispevku vodja projekta Vera Kržišnik-Bukić uvede v uporabo pojmov, konceptov in temeljnih teoretično-metodoloških izhodišč. Temu sledi strokovni uvod v sodobne teorije o identiteti. Osrednji del monografije sestavljajo članki iz posameznih zamejstev in zaključno sklepanje ter medsebojne primerjave.

V uvodu v teorije identitete piše: »Večina mladih se v veliki meri identificira z različnimi zvrstmi kulture življenjskega sloga.« Tudi v najodročnejših evropskih državah se večina mladih ravna po vzorcih mednarodne popularne kulture. Kaj so torej specifične identitete mladih v vseh štirih slovenskih zamejstvih, ko pa se zdi, da procesi globalizacije vedno bolj entotijo nekoč raznolike družbe in kulture? Pri soočanju s tem vprašanjem avtorice in avtorji pričujoče monografije izhajamo iz domneve, da so si bistveni socialni pojavi med mlado generacijo v prostoru, ki ga imenujemo slovensko zamejstvo – in v Sloveniji – večinoma podobni in med seboj primerljivi. Vse štiri države slovenskega zamejstva so članice Evropske unije in v vseh zamejstvih načeloma delujejo podobne družbene silnice, čeprav se pojavljajo na različne načine.

Življenjski slog mladih v Sloveniji naj bi bil po izsledkih sociološke raziskave na začetku 90. let dokaj poenoteno »srednjeslojski«; temu ustrezno so se poenotili tudi življenjski in kulturni vzorci. Medtem pa so prodrli močni pritiski socialnega razlikovanja, zniževanja standarda pri delu mladine in vedno bolj tudi različne možnosti za kakovostno šolanje in ekonomsko osamosvajanje (Ule idr. 2000). Mladi iz manj premožnih družin so zato danes v socialno dosti ranljivejšem položaju (glej npr. Piketty 2015). Čeprav so, kar se tiče socialnega blagostanja, med državami slovenskega zamejstva deloma velike razlike, pa za celotno zamejstvo velja ugotovitev predhodno citirane raziskave o prodirajočih pritiskih socialnega razlikovanja. Trenutni razvoj mednarodne tekmovalnosti mdr. ustvarja pogoje, pod katerimi mladi pogosto ne morejo drugače, kot da se odselijo in si poiščejo delovno mesto daleč od doma. To velja zlasti za mlade iz regij, ki iz katerihkoli razlogov ne dosegajo današnjih ekonomskih meril.

Etnična in narodna identiteta ter spremenjen odnos do slovenskega jezika

Socialnoekonomski razvoj se zrcali tudi v identitetnih opredelitvah mladih v slovenskem zamejstvu. Med ključnimi premiki, ki jih podrobneje obravnavamo v monografiji, so spremenjene opredelitve v zvezi s slovenskim jezikom in z etnično ter narodno pripadnostjo. V primerjavi s polpreteklo preteklostjo so v zadnjih desetletjih t. i. velike zgodbe oziroma ideologije o narodu, religiji, političnem osvobajanju itd. izgubljale pomen, na njihov račun pa so postajale pomembnejše vrednote, ki so bolj usmerjene v neposredno izkustvo posameznika, denimo samouresničevanje, *work-life-balance* ali zdravo življenje v zdravem okolju. Hkrati pa bi vsekakor ravnali prenašano, če bi popolnoma odpisali pomen omenjenih »velikih pripovedi«. Sklep monografije je, da »zlasti za pripadnike manjšinskih narodnih skupnosti sklicevanje na kolektivne izkušnje ostaja bistveni vidik njihove socialne identitete«. V Italiji in Avstriji je tak primer spominjanje na čas fašizma in nacizma, na Madžarskem pa na represije pod Rákosijevo vladavino.

Ker se med Slovenci na Hrvaškem, mdr. zaradi manjkajoče kulturnopolitične institucionalizacije, slovenska narodna zavest kot pojav nekega prepoznavnega političnega subjekta ni izoblikovala v zadostni meri, pa tam ne naletimo na tovrstni kolektivni spomin. Med mladimi v preostalih treh zamejstvih je prisotna predvsem izrazita zavest o pripadnosti zamejski narodni skupnosti, ne pa slovenskemu narodu. »Povezanost z matičnim narodom«, ki jo iz preteklosti poznamo kot pomemben motiv vseh zamejskih političnih taborov, je mladim danes tuja. Sklicevanje na slovenski narod je popolnoma izginilo iz besednega zaklada sodobnega političnega govora.

Poleg analize empiričnega gradiva se monografija »loti tudi drznejših teoretičnih premišljevanj, zaradi česar ni le preprost zbornik različnega gradiva, temveč tudi poglobljena znanstvenokritična razprava o problemih sodobnosti«, piše v recenziji dr. Tomaž Grušovnik. Primer takšne razprave je denimo kritika t. i. socialnega konstruktivizma, saj slednji predvsem etničnost in narodnost poudarja kot socialna konstrukta. A zakaj naj bi dejstvo socialne konstruiranosti tako močno poudarjali prav pri narodnosti in etničnosti, če pa so vsi družbeni pojavi in pojmovanja kulturno-socialno pogojeni, torej socialno konstruirani? »Če pojem konstrukt priženemo tako daleč, je pravzaprav

* Milan Obid, mag. filozofije, znanstveni sodelavec, Slovenski znanstveni inštitut Celovec/Klagenfurt, Avstrija; milan.obid@gmx.at.

nesmiselno govoriti o tem, da karkoli je ali ni konstrukt. Dejstvo je, da koncept narodnosti sooblikuje socialno strukturo družbe že dobrih dvesto let.« Etnično in narodno identiteto v monografiji obravnavamo kot zgodovinsko utemeljeno posebno obliko socialne identitete,¹ ki je v socialnopsihološki teoriji Henrija Tajfla (1981) rezultat kategoriziranja, ki se mdr. izraža v samopodobi posameznika in njegovi vednosti o članstvu v skupinah ter v vrednosti in čustvenem pomenu, ki ju z njim povezuje.

Vrednost in čustveni pomen, ki ju mladi v slovenskem zamejstvu povezujejo s pripadnostjo slovenski manjšini, sta se medtem močno spremenila. V Avstriji, Italiji in na Madžarskem je bilo slovenstvo od začetkov narodnih gibanj in skoraj celotno 20. stoletje pod močnim pritiskom. S slovenskim jezikom in pripadnostjo slovenski manjšini je velik delež slovensko govorečega prebivalstva povezoval nizko vrednost in slabo samopodobo, kar je tipično socialnopsihološko čustvo pripadnikov manjšin (prim. Tajfel 1981). Motenega ali sovražnega odnosa do lastne pripadnosti slovenski narodni skupnosti, kot ga poznamo iz časov intenzivnih asimilacijskih procesov v preteklosti, med anketiranci in intervjuvanci nismo zasledili, kar pričča o pozitivni samopodobi mladih »zamejcev«.

Danes je položaj popolnoma spremenjen. V nasprotju s preteklostjo o slovenskem poreklu le težko govorimo kot o stigmati. Poleg sprememb na geopolitični ravni je za ta premik odgovorna spremenjena socialna struktura slovenskih narodnih skupnosti. Vsaj za tri zamejstva lahko trdimo, da so pripadniki slovenske manjšine nadpovprečno izobraženi (Kržišnik-Bukić 2006: 50; Novak-Trampusch in Reiterer 2000: 176; Tóth in Vékás v Munda Hirnök in Novak Lukanovič 2017: 161), za zamejstvo v Italiji pa o tem nimamo zanesljivih podatkov. Jernej Zupančič piše o določenem »družbenem elitizmu« med koroškimi Slovenci (2007: 146), ki pa je seveda v veliki meri rezultat intenzivnih asimilacijskih procesov med kmečko-delavskim slovenskim prebivalstvom, predvsem v prvi polovici 20. stoletja. Za slovensko zamejstvo na avstrijskem Koroškem imamo predvsem po zaslugah Teodorja Domeja (2004) in Alberta F. Reitererja (1986, 1996) dobro obdelane podatke o socialni strukturi, kar za druga zamejstva ne velja v tej meri. Že ob koncu 20. stoletja je bil delež tistih slovensko govorečih Korošcev, ki delajo v visokokvalificiranih poklicih – imajo akademsko izobrazbo – dvakrat večji kot delež zaposlenih z akademsko izobrazbo med večinskim prebivalstvom avstrijske Koroške (Novak-Trampusch in Reiterer 2000: 176).

Pri pisanju se opiram na teorijo o manjšinah, ki izhaja iz tega, da pomen pojma manjšina ne zaznamuje le manjša številčnost, ampak predvsem pripisana manjvrednost neke

skupine ljudi v odnosu do neke druge skupine (prim. Tajfel 1981). Privilegirane manjše socialne enote po navadi imenujemo elite. Zato se v primeru slovenskega zamejstva postavlja vprašanje, ali je pojem manjšina sploh ustrezen, če pa trenutni razvoj kaže, da pripadnost slovenskim narodnim skupinam večinoma ni več razlog za diskriminacijo. V smislu socialne zapostavljenosti o Slovencih v zamejstvu težko govorimo o manjšini v prikazanem pomenu besede. Ker pa so kot samostojen politični dejavnik v veliki meri nemočni, pa ostaja uporaba pojma manjšina vsaj v tem oziru še smiselna.

Najbolj jasno se spremenjeni odnos do slovenščine izraža v naraščajočem številu prijav k pouku slovenščine v osnovnih šolah (za Italijo glej npr. Bogatec 2004). Na avstrijskem Koroškem je bilo sredi 70. let 13,5 odstotka vseh dijakov ljudskih šol na veljavnostnem območju manjšinskega šolskega zakona prijavljenih k pouku slovenščine, v šolskem letu 2018/19 pa 45,2 odstotka (Bildungsdirektion für Kärnten 2019). Pri tem je treba opozoriti na težave s kakovostjo pouka slovenskega jezika. Znanje slovenščine pri mlajših generacijah je najboljšje v Italiji, najšibkejšje pa na Madžarskem. Na Hrvaškem mladi s slovenskim družinskim ozadjem pogosto slovenščine v vsakdanjem življenju niti ne uporabljajo, zaradi sorodnosti obeh jezikov pa nimajo večjih težav pri učenju slovenščine v poznejših fazah šolanja, denimo med študijem v Ljubljani. V Avstriji jezikovno znanje kljub slovenščini bolj naklonjenemu vzdušju med mlajšo generacijo nazaduje, kar pa ni samo posledica visokega števila k pouku slovenščine prijavljenih otrok brez znanja ali s šibkim znanjem slovenščine, ampak v še večji meri rezultat socialnoekonomskega razvoja, ki teži v smer visoke stopnje prostorske in socialne mobilnosti med mlajšo generacijo pripadnikov slovenske manjšine. Posledično so vedno pogostejši tudi t. i. mešani zakoni, kar prav tako velja za vsa preostala zamejstva.

Razvoj med mladimi pripadniki slovenskih manjšin, zlasti v Avstriji in na Madžarskem, gre v smer t. i. simbolične etničnosti (Gans 1979). Instrumentalne funkcije etničnosti so komaj še pomembne, hkrati pa etničnost pridobiva pomen za simbolično izražanje osebne identitete. Položaj je ambivalenten: Na eni strani se večja ugled slovenskega jezika in pripadnosti slovenski narodni skupini, na drugi strani pa znanje slovenskega jezika med mlado generacijo nazaduje.

Potreba po socialni kontinuiteti in občutek soodgovornosti za nadaljnji obstoj manjšine

Kot pomemben pojem za strokovno ukvarjanje z identiteto smo v monografiji poudarili socialno kontinuiteto, ki je bistveni dejavnik osmišljanja sebstva, pri čemer je bistvena človeška potreba po vzpostavljanju kontinuitete tako s predniki kot potomci. Vzpostavljanje kontinuitete se ne izraža nujno v afirmativnem smislu, ampak pogosto tudi v odklonilnem odnosu oziroma v vseh mogočih vme-

¹ Socialna identiteta vsakega posameznika se bistveno napaja iz treh ključnih socialnih kategorij: etničnosti, socialnega statusa (oz. razreda) in spola ter iz mnogih drugih spremenljivk.

snih odtenkih. V primeru našega predmeta raziskovanja poudarjamo, da zavzema slovensko poreklo kot dejavnik vzpostavljanja socialne kontinuitete pomembno vlogo le v treh zamejskih državah. Medtem ko smo na sklicevanje na motive ohranjanja in posredovanja jezika ter zgodovinskih izkušenj prednikov relativno pogosto naleteli v Avstriji, Italiji in celo na Madžarskem (čeprav je v Porabju znanje slovenščine med mlajšo generacijo že precej okrnjeno), na Hrvaškem tovrstnega opredeljevanja skorajda nismo zasledili. Zaradi popolnoma drugačnih zgodovinskih izhodišč in posledičnega pomanjkanja institucionalizacije se neka izrazita skupinska zavest ni niti razvila. Odnos mladih do slovenskega zamejstva na Hrvaškem je večinoma indiferenten, slovenski jezik pa mnogo mladih s slovenskimi predniki razume predvsem kot dodatno kvalifikacijo in s tem možnost zaposlitve v Sloveniji. Ker pa resnih kulturnih razlik med slovenskimi manjšinami v posameznih zamejstvih in tamkajšnjim večinskim prebivalstvom ni, je za ohranjanje slovenske narodnostne identitete vzpostavljanje socialne kontinuitete tem bolj ključno. Narodnost je v največji meri vprašanje zavesti, bistveno pa se napaja iz mišljenja v dihotomijah, kar nujno vsebuje načrtanje meja (prim. Barth 1998). »Razlikovati se in nekaj pomeniti je eno in isto« (Benveniste po Bourdieu 1998: 22).

Avtorici članka pričujoče monografije, Mojca Medvešek in Barbara Riman, poudarjata, da se na Hrvaškem enačita državljanstvo in narodna pripadnost. Na anketno vprašanje o pripadnosti narodni skupnosti so se za slovensko ali za slovensko in hrvaško narodno pripadnost hkrati opredelili večinoma le anketiranci s slovenskim ali z dvojnimi državljanstvom. Med vsemi drugimi zamejstvi ni zaslediti korelacije med državljanstvom in občutkom pripadnosti narodni skupnosti.

V Avstriji in Italiji se pogosto srečujemo s pojavom, ki ga pojmovno povzemamo z občutkom osebne soodgovornosti za nadaljnji obstoj slovenske narodne skupnosti. Najočitnejše se izraža v izraziti potrebi po posredovanju slovenskega jezika lastnim otrokom, pogosto tudi po posredovanju zgodovinskih izkušenj prednikov. Ker pa je osebna soodgovornost povezana z dodatnim naporom in s poslanstvom, je za posameznika lahko tudi obremenjujoča.

Na primeru zamejstva na Madžarskem lahko opazujemo, da ohranjanje pripadnosti ni nujno povezano z znanjem jezika. Medtem ko je namreč velika večina anketirancev iz Porabja (93,3 odstotka) zaradi šibkega jezikovnega znanja slovenščine anketo izpolnila v madžarščini, sta se kljub temu dve tretjini opredelili za slovensko oziroma za slovensko in madžarsko narodno skupnost hkrati. Seveda je vprašanje, kako dolgo se tovrstna identitetna opredelitev lahko ohrani in v kolikšni meri imamo v tem primeru opravka s simbolično etničnostjo, ki se po Gansovi oce- ni razblini najpozneje po nekaj generacijah. Vsekakor pa pogosta opredelitev za slovensko narodno skupnost priča o izboljšanju družbenega položaja slovenščine, kot ugo-

taavljata avtorici članka o identitetnih opredelitvah mladih na Madžarskem, Katalin Munda Hirnök in Sonja Novak Lukanovič. Skupno vsem zamejstvom je, da mladi pripadnost slovenski narodni skupnosti večinoma doživljajo kot kulturno obogatitev, najbolj pa slednjo poudarjajo v Italiji, kar lahko beremo v prispevku Zaire Vidau (glej tudi Mezgec idr. 2005; Vidau 2015).

Podrobneje bi lahko navedel še veliko več podatkov in zanimivih izsledkov. Avtorji med drugim spregovorimo tudi o identifikacijah s prostorskimi enotami – od domače vasi do Evropske unije. Identifikacija z EU je izrazita v treh zamejstvih, v tem primeru jasno odstopa zamejstvo Madžarske, kjer opažamo grenke občutke v zvezi s trenutnim socialnoekonomskim razvojem. Ti občutki so močni tudi na Hrvaškem, le da se tam izražajo kot občutki manjvrednosti, kadar Hrvaško primerjajo z evropskimi gospodarskimi središči, in ne toliko v odklonilnem odnosu do EU. Za večinoma pozitivno identifikacijo z EU v treh zamejstvih je v prvi vrsti odgovoren socialnostrukturni značaj slovenskih narodnih skupin, saj imajo višji družbeni sloji z višjo formalno izobrazbo dosti pozitivnejšo sliko o EU kakor nižji družbeni sloji (glej npr. European Commission 2017: 22).

Literatura in viri

BARTH, Fredrik: Introduction. V: Fredrik Barth (ur.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Long Grove: Waveland Press, 1998 [1969], 9–38.

BILDUNGSDIREKTION FÜR KÄRNTEN: *Das Minderheitenschulwesen 1958/59-2018/19*, 2019; https://www.bildung-ktn.gv.at/wp-content/uploads/2019/03/110319_Druck-BD-Chronik-MSW.pdf, 3. 10. 2019.

BOGATEC, Norina: *Slovene: The Slovene Language in Education in Italy*. Ljuvert/Leeuwarden: Mercator Education, 2004.

BOURDIEU, Pierre: *Praktische Vernunft: Zur Theorie des Handelns*. Frankfurt na Majni: Suhrkamp, 1998.

DOMEJ, Theodor: Die Bildungsstruktur der Kärntner mit slowenischer Umgangssprache: Analysen, Reflexionen und Anmerkungen zur Volkszählung 2001. V: Thomas Ogris in Theodor Domej (ur.), *Jahresbericht über das Schuljahr 2003/04*. Celovec: Landesschulrat für Kärnten, Abteilung VII, Minderheitenschulwesen, 2004, 182–203.

EUROPEAN COMMISSION: *Special Eurobarometer 461. Report. Designing Europe's future: Trust in Institutions. Globalisation. Support for the Euro, Opinions about Free Trade and Solidarity*. Evropska unija, 2017; <https://ec.europa.eu/commission/communication/publicopinion/index.cfm/ResultDoc/download/DocumentKey/78720>, 26. 3. 2018.

GANS, Herbert J.: Symbolic Ethnicity: The Future of Ethnic Groups and Cultures in America. *Ethnic and Racial Studies* 2/1, 1979, 1–20.

KRŽIŠNIK-BUKIČ, Vera: O Slovencih in slovenstvu na Hrvaškem od nekdaj do danes. V: Katalin Munda Hirnök in Mojca Ravnik (ur.), *Slovenci na Hrvaškem: Dediščina in sedanost*

(zbornik referatov s posveta »Etnološka dediščina in kulturna podoba Slovencev na Hrvaškem«). Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2006, 15–87.

MEZGEC, Maja, Daša Bolčina, Zaira Vidali in Ana Wehrenfenig: Sondaža med dijaki o pogledu na manjšino in njeno organiziranost. V: Norina Bogatec in Emidio Sussi (ur.), *Mladi, gospodarstvo, kultura. Analiza stanja za razvoj slovenske manjšine v Italiji*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut – SLORI, 2005, 9–123.

MUNDA HIRNÖK, Katalin in Sonja Novak Lukanovič: Splošni položaj mladih v slovenskem zamejstvu na Madžarskem. V: Vera Kržišnik-Bukić (ur.), *Mladi v slovenskem zamejstvu: Družbeni in kulturni konteksti ter sodobni izzivi. Splošni položaj mladih v slovenskem zamejstvu*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja idr., 2017, 149–182.

NOVAK-TRAMPUSCH, Maria in Albert F. Reiterer: Wirtschaftliche Faktoren. V: Karl Anderwald in Maria Novak-Trampusch (ur.), *Minderheiten und grenzüberschreitende Zusammenarbeit im Alpen-Adria-Raum*. Celovec: Amt der Kärntner Landesregierung, 2000, 175–178.

PIKETTY, Thomas: *Kapital v 21. stoletju*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2015.

REITERER, Albert F.: *Doktor und Bauer: Ethnischer Konflikt und sozialer Wandel. Die Sozialstruktur der slowenischen Minderheit in Kärnten*. Celovec: Drava, 1986.

REITERER, Albert F.: *Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite? Neuere Tendenzen der ethnischen Arbeitsteilung*. Celovec: Drava, 1996.

TAJFEL, Henri: *Human Groups and Social Categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.

ULE, Mirjana, Tanja Rener, Metka Mencin Čeplak in Blanka Tivadar: *Socialna ranljivost mladih*. Maribor: Aristej, 2000.

VIDAU, Zaira: Medkulturni položaj mladih, ki se šolajo v slovenskem jeziku v Italiji. *Razprave in gradivo* 74, 2015, 23–39.

ZUPANČIČ, Jernej: Sodobni socialni in etnični procesi med koškimi Slovenci. *Razprave in gradivo* 53/54, 2007, 140–164.

